

דרכם של הילדים אל משפחות המצילים

נחום בוגנר

בריחת יהודים מהגטו אל מה שקרוי "הצד הארי" כדי לחפש לעצמם מקלט בקרב האוכלוסייה הנוצרית, בעצם לא החלה אלא לפני אקציות ההשמדה ההמוניות שבשנת 1942 שטפו את הגטאות ברחבי פולין. גם אז דרך זאת לא התאימה להמונים. אם היו יהודים שקודם לכן חשבו לנטוש את הגטו כדי למצוא מסתור בצד הארי באמצעות זהות שאולה, כעת הם נרתעו מכך ולא רק בגלל היעדר אמצעים, אלא בעיקר מפחד שמא שכניהם הנוצרים יסגירו אותם לידי הגרמנים. את הלך הרוח בקרב יהודי הגטו לפני האקציות מתאר ביומנו צאלק פרחודניק, שהיה מאלה שנטשו לבסוף את הגטו וניסו להציל את עצמם בצד הארי:

איש כמעט לא העלה על דעתו לנהוג בדרך הפשוטה, ובעצם הדרך היחידה, ולעזוב את הגטו. להשיג תעודת זיהוי פולנית או במקרה הגרוע ביותר תעודת לידה ולגור בגלוי ברובע הפולני... היהודים נרתעו מלצאת ולגור בצד הפולני משתי סיבות. מצד אחד הצליחו הז'נדרמים להחדיר בתודעת היהודים את ההכרה שהיציאה מהגטו פירושה גזר דין מוות. מצד שני חיו היהודים בפחד נורא מהפולנים, זאת אומרת פחד משוד והסגרה לידי הז'נדרמים. ההיגיון היה כזה: מהז'נדרמים אפשר להסתתר ולהשתמט מהם, בסופו של דבר רק ז'נדרמים מעטים מסתובבים ברחובות, אבל איך להתחבא מהפולנים שמבחינים ביהודים בקלות?¹

כשהחלו הגירושים ההמוניים של יהודי הגטאות במטרה להשמידם, המצב אף החמיר. כדי להרתיע את הנוצרים מלסייע ליהודים הנרדפים, נקטו הגרמנים את שיטת "המקל והגזר" הפרימיטיבית: איום בעונש מוות על כל מי שהעז להסתיר בביתו יהודים מחד גיסא, ומתן פרס למלשינים ולמסגירי יהודים מאידך גיסא. באווירת האימים שהשתררה אז נחלו הגרמנים הצלחה לא מבוטלת. היחס המתנכר והעוין של רוב האוכלוסייה הנוצרית המקומית כלפי השכנים היהודים הלך והחריף ככל שגבר מסע ההשמדה נגדם. את מה שהתרחש אז בערים ובכפרים ברחבי פולין, תיאר רינגלבלום ממקום מסתורו בצד הארי:

---

1 צאלק פרחודניק, התפקיד העצוב של התייעוד, ירושלים 1995, עמ' 41.

הסתרת יהודים בערי השדה כרוכה בקשיים רבים. בעיירות ובמיוחד בכפרים התושבים כולם מכירים זה את זה. זה מעורר תשומת לב כללית. לגרמנים היה ידוע כי בערי השדה, אחרי כל גירוש, מסתתר חלק מהיהודים אצל שכנים או בסביבה הקרובה. לשם "טיהור" האזור מן היהודים נקטו בשתי דרכים: השכר והאיום בעונש. פרסי רכוש וכסף ניתנו עבור כל יהודי שהוסגר. רכושו של הנלכד ובגדיו היו למסגיר. בגליציה המערבית... הקציבו 500 זהובים וקילוגרם סוכר עבור ראש יהודי שנמסר. מבחינת הגרמנים התוצאות היו מוצלחות מאוד. המוני תושבים מקומיים מסרו יהודים בידי רודפיהם הגרמנים, והללו היו מוציאים את "הפושעים" להורג ללא רחם. בוהלין שילמו שלושה ליטר וודקה בתמורה לכל מי שהוסגר. גם באזורים אחרים נהגו לשלם בוודקה עבור הסגרה. ובצד הפרסים - עונשים עבור מתן מקלט ליהודי. הודעות על עונש מוות "עבור פשע" כזה היו מתפרסמות במקומות בתחילת כל אקציה. האיום והפרס לא תמיד השיגו תוצאות. יהודי העיירות שחיו מזה דורות בצוותא עם נוצרים, מצאו מקלט אצל שכן ידיד ומכר משנים ודורות... משך מתן המחסה היה תלוי בשני גורמים: הטרור הגרמני והסביבה. במקום ספוג אנטישמיות עוד מלפני המלחמה הסתרת היהודים היא קשה. יותר משחוששים מן הטרור הגרמני מפחדים מהלשנת השכן האנטישמי. והטרור הזה גדל מיום ליום.²

בשל הפחד מהסגרה וחוסר המוצא היו הגטאות למלכודת מוות מבחינת מרבית הציבור היהודי. האנשים נאבקו על חייהם כדי להרוויח זמן, מתוך תקווה שבכל זאת יקרה נס והמלחמה תסתיים פתאום, והם יצליחו לשרוד. באווירת הטרור והניכור שהשתררה סביב, רק למעטים מיהודי הגטו היו סיכויים למצוא מסתור אצל משפחות נוצריות בצד הארי. המאוששים ביניהם שזכו לעזרה, היו בעיקר אנשים אמידים שהצליחו לשמור את מקצת נכסיהם, ובעלי מקצועות חופשיים³ - רופאים, עורכי דין וסוחרים גדולים - שהיו מעורים בחברה הפולנית של לפני המלחמה. מדובר באנשים משכבה חברתית דקה שהיו להם קשרים הדוקים עם ידידים נוצרים, שנשארו נאמנים להם ושמרו על מגע רצוף עמם גם בימים הטרופים כשהיו בגטו.

כידוע עמדו אקציות הגירוש הראשונות בסימן חיסול מה שקרוי "היסודות הבלתי פרודוקטיביים", היינו זקנים, חולים וילדים. כבר באביב 1942, עם תחילת החיסול השיטתי של יהדות פולין במבצע "ריינהרד", פשטו שמועות בגטאות שהראשונים המובלים להשמדה

² רינגלבלום, כתבים אחרונים, עמ' 237.

³ שם, עמ' 217.

הם ילדים בני עשר ומטה וזקנים בני שישים ומעלה.⁴ האם ניסו הורים ששמועות אלה הגיעו לאוזניהם, להעביר את ילדיהם בנפרד אל משפחות נוצריות לפני האקציה, ובכך להציל אותם? מקורות התקופה המעטים שבידינו אינם מעידים על נטייה שכזאת. אנשים שמעו, נחרדו וכאילו אחז בהם שיתוק. ב-10 במרס 1942, ארבעה חודשים לפני הגירוש הגדול מגטו ורשה, כתב אב של ילדה קטנה ביומנו: "שוב חרדה לגורל הילדים. מגיעות שמועות עמומות, אבל ודאיות, וחוזרות ותכופות בלי הרף, כי הילדים נטבחים בהמוניהם. ילדים עד עשר... הורים הנפגשים ביניהם מביטים אחד בפני השני בשאלה: השמעת, הנכון? ומתלחשים בסוד: - כמה שנים לילדך? ועד איזה גיל נמצאים בסכנה?"⁵

רות ציפריס, אם לילדה בת שלוש, אישה נמרצת ובעלת קשרים טובים בקרב אנשי האינטליגנציה הפולנית בוורשה, מצאה עבודה בגטו ב"שופ הבטוח" של שולץ. כמו רבים מחבריה, כך גם היא קיוותה שתעודת העבודה שלה תבטיח את חייה ואת חיי בתה הפעוטה מפני הגירוש הצפוי. לא עלה על דעתה להיפרד מילדתה, ולאחר שגורשו יחדיו לטרבלינקה, הן קפצו שתיהן מהרכבת הדוהרת לקראת מותן, וחזרו לוורשה. רק בעקבות התערבותם של ידידיה הפולנים היא הסכימה להיפרד ממנה ולהסתיר אותה במשפחה פולנייה.⁶

ציפריס נמנתה עם בני המזל המעטים בגטו שהיו להם גם הקשרים הנכונים בחברה הפולנית וגם האמצעים הדרושים, כדי לשרוד בצד הארי. היחס המתנכר של רוב האוכלוסייה הנוצרית כלפי גורל שכניהם היהודים המובלים לטבח - זקנים נשים וטף - לא היה בו כדי לעודד הורים לחפש מקלט לילדיהם בצד הארי. בסתיו 1942, מיד אחרי הגירוש הגדול מגטו ורשה, יצאה ולאדקה מיד, פעילת ה"בונד" ושליחת המחותרת היהודית בצד הארי של ורשה - לפעול בשליחות הבונד. אחת המשימות שהוטלה עליה היתה למצוא מקלט לילדיהם של פעילי הבונד אצל משפחות פולניות. היא ניסתה לשכנע פולנים לקבל לביתם ילדים יהודים תמורת תשלום מלא, אך ההיענות היתה מעטה מאוד. באכזבה מהולה במרירות היא מתארת בזיכרונותיה את יחסם האדיש והמתנכר של רוב הפולנים כלפי גורל הילדים היהודים:

בחורף 1942-1943 קיבלו הפולנים בחמימות ובלבביות יתרה את פני הילדים המפונים שהגיעו במשלוחים הראשונים ממחוזות המזרח, מסביבות העיר זמושץ'. נשים נוצריות רצו אל הקרונות הסגורים כשלחם ומלבושים בידיהן, לסעוד את הילדים הפולנים הקופאים. אלא שאותם הפולנים היו חרשים ואילמים לגבי גורלם של ילדי שכניהם הקרובים בגטו, היהודים. יחידי סגולה גילו יחס אנושי, ויחידיים

4 רינגלבלום, *יומן ורשימות*, עמ' 379.

5 ראובן בן-שם, "מתוך יומן גטו וארשה", בתוך *משואה* י' (1982), עמ' 39.

6 רות ציפריס, *אל מול האבדון*, תל אביב 1995, עמ' 35-37, 92-94.

בלבד הסכימו לתת מקלט לילד יהודי, תמורת סכומים גדולים. האוכלוסייה הפולנית ברובה שמרה על אדישות.⁷

אבל למען האמת, לבד מהקושי למצוא משפחה נוצרית שתסכים לפרוש את חסותה על ילד יהודי ולהסתירו, היו לא מעט הורים שלקראת הקץ נרתעו להיפרד מילדיהם ולמסור אותם לידיים זרות. פרחודניק מאוטבוצק, מהמעטים שהיו לו האמצעים וגם קשרים עם פולנים מחוץ לגטו, דווקא חשב להציל את בתו הקטנה ולמוסרה לידי משפחה נוצרית, אך משום מה איחר מן המועד. אחרי שהילדה ואמה נשלחו אל מותן, ניסה להסביר את נסיבות כישלונו, ומה עיכב הורים כמותו מלנסות ולהציל את ילדיהם בצד הארי:

הרהרתי בלבי שאולי טוב יהיה למסור את בתי אטושיקה לפולנים. היא היתה ילדה יפיפיה בת שנתיים, בלונדינית ובעלת עיניים כחולות. והייתי מוכן לשלם היטב וגם שנה מראש... במקרה שנמות, אני ואשתי, הייתי משוכנע שהפולנים יאמצו את בתי וזאת בהתחשב ברכוש דלא-ניידא שהיא תהיה יורשתו היחידה. באותו זמן, לפי דעתם של רוב היהודים, על הילדים לחלוק את גורלם עם המבוגרים ואסור להשאיר מאחור יתומים משני ההורים לבדם בעולם. דעתי היתה שונה. חשבתי שאם בתי תיפול לידיים טובות היא עוד תזכה לחיים טובים... חוץ מזה חשבתי שלהורים אפילו קל יותר למות בידיעה שישאירו מישהו מאחוריהם וזרעם לא ייכחד... הרעיון היה טוב והיו לו כל הסיכויים להצליח, אך היה צריך לעשות הכול במהירות, מיד... נידונה גם אפשרות להכניס את הילדה למוסד של אסופים, אך בתי היתה לי יקרה מדי, מטופחת ומפונקת והדבר לא בא בחשבון. ולא נתתי לעצמי דין וחשבון כמה מאיימת, כמה קרובה הסכנה.⁸

את כישלוננו להציל את בתו תלה פרחודניק בעיקר בהשתהותו של המתווך הפולני שהתמהמה למצוא לה סידור אצל משפחה פולנייה בעיר אחרת. אלא שמדבריו עולה שהוא, כמו הורים רבים כמותו, התקשה להיפרד ממנה, והדבר נדחה מיום ליום באמתלות שונות, שלא היו אלא הונאה עצמית, עד שהחמיץ את ההזדמנות. אפשר להבין ללבו. באווירת האימים שהשתררה בגטאות על סף הכיליון, לא כל ההורים היו מוכנים להוציא את ילדיהם לצד הארי, גם כשהיתה להם אפשרות לכך. ואכן היו הורים שבשום אופן לא היו מוכנים

⁷ולאדקה, משני עברי החומה, עמ' 117.

⁸ פרחודניק, התפקיד העצוב, עמ' 41-42.

להיפרד מילדיהם, וגם כשנפתח להם פתח הצלה, החליטו לקשור את גורל הילד בגורלם משום שלא האמינו שהילד ישרוד בלעדיהם בסביבה נוכרית.

אחרי הגירוש הגדול מגטו ורשה עלה בידי פעילי הבונד בצד הארי למצוא משפחה פולנייה שהיתה מוכנה להסתיר אצלה את בנו יחידו של מנהיגם שמואל זיגלבוים, אך בלי אמו. כשוולאדקה ניסתה לשכנע את האם לא להתמהמה ולשלוח את הילד למקום המסתור בצד הארי, היא סירבה ואמרה: "לא, האמינו לי. אין בכוחי לשלוחו, לא נותר לבני בן האחת-עשרה בעולם איש מלבדי. כבבת עיני אני שומרת אותו. בלעדי ייספה... מה שיהיה עלי יהיה על בני. כה רבה הדרך שעשינו יחדיו. אולי יעלה בידינו להישאר בחיים ואולי ניספה שנינו", סיימה בלחישה. איש לא הוסיף לשדלה. היא לא מסרה את הילד, ושניהם נספו בימי המרד בגטו.⁹

נראה שתגובתה של מאניה זיגלבוים נוכח האפשרות שתצטרך להיפרד מבנה במצב של סכנה, היתה תגובה טבעית של אם שחשבה שמקומו של ילד בעת מצוקה הוא ליד הוריו, שכן במצב שכזה רק הם מסוגלים לדאוג לצרכיו ולגונן עליו. הילד הוא הנכס היקר ביותר של המשפחה, ובמצבים קשים טבעם של הורים לאמץ את ילדיהם אל לבם. אבל כשהחלו אקציות ההשמדה, וכשהתברר להורים כי לא יעלה עוד בידם לגונן על ילדיהם, הלכו התנאים והשתנו במהירות. רק אז החל חיפוש קדחתני אחר משפחות נוצריות שמוכנות לקבל את ילדיהם ולהסתירם אצלן. וכאמור, משפחות כאלה לא היו רבות.

גם בימים כתיקונם, בתנאים רגילים, יש מעט משפחות המוכנות לקלוט לתוכן ילד זר. על אחת כמה וכמה בתקופת מלחמה ולנוכח מערכת היחסים העכורה והעוינת ששררה בין הנוצרים ובין היהודים בפולין. הסתרת ילד יהודי במשפחה נוצרית היתה כרוכה בקשיים ובסיכונים רבים. היה קשה להסתיר ילד זמן ממושך בבדידות במחבוא בעליית גג או במרתף סגור, אף כי היו גם מקרים כאלה. ואילו גידולו בגלוי בתוך המשפחה בתנאי אומנות, כמוה כפצצת זמן. לשם כך היה צריך להסדיר לו לגליזציה מסוימת, "להלביש" לו זהות שאולה מלווה בסיפור כיסוי מתאים.

בתקופת משטר הכיבוש הנאצי היה על כל אדם לשאת עמו תעודת זהות ולהיות מוכן להזדהות לפני כל איש שלטון. גם הילדים לא הוצאו מכלל זה, והיו חייבים להיות מצוידים בתעודת לידה ובה נרשמה זהותם והשתייכותם הדתית-לאומית. כדי שילד יהודי יוכל להסתובב בסביבה נוצרית בזהות שאולה, היה צריך להסדיר לו תעודת לידה נוצרית מתאימה. תעודה שכזאת היה אפשר להשיג בכנסיות הפרוכיאליות שבהן רשמו את הלידות ואת הפטירות של אנשי הקהילה, או אצל זייפני תעודות מקצועיים שהתמחו בכך ודרשו בעבור תעודה שכזאת תמורה הולמת. בכנסיות הפרוכיאליות רק כמרים מעטים היו מוכנים להסתכן ולהוציא תעודות לידה מזויפות ליהודים. ליהודים מעטים היו קשרים ישירים עם

9 ולדקה, משני עברי החומה, עמ' 118-119; ב-1940 נמלט שמואל זיגלבוים מוורשה והגיע לבסוף ללונדון. במאי 1943 הוא שם קץ לחייו במחאה על השמדת יהדות אירופה.

כמרים, ולכן נדרשה עזרתו של מתווך נוצרי שהיה יכול להשיג ביתר קלות ובתואנות שונות עותק של תעודה שכזאת, כביכול, לבן משפחתו.¹⁰ היו מקרים שכמרים היו מוכנים להסתכן ולהוציא תעודת לידה נוצרית לילד יהודי שמצא מסתור במשפחה נוצרית, על שם ילד שנפטר. תעודות לידה אלה אף זכו לכינוי מיוחד, "תעודות שלאחר המוות" (Umarlanki).¹¹ אחרים הסכימו להנפיק תעודת לידה שכזאת בתנאי שהילד יוטבל לנצרות.¹²

אבל לא השגת תעודת הלידה הנוצרית היתה עיקר הקושי, ולא היא שעמדה למכשול ומנעה את הצלת הילד. ולראיה, הרי לא כל הילדים היהודים שנמסרו להשגחתן של משפחות נוצריות בזהות שאולה, היו מצוידים בתעודות לידה נוצריות. ובפרט שהתעודה כשהיא לעצמה עדיין לא היתה ערובה לחסינותו של הילד. יתר על כן, מצילים שהתגוררו במקומות נידחים ומרוחקים ממרכזי השלטון, העדיפו לעתים להסתכן, ולא לנסות ולהוציא תעודת לידה נוצרית לילד היהודי שבביתם, ובלבד שאנשים מעטים ככל האפשר יחטטו במוצאו ובעברו, חיטוט שסופו היה עלול להניב הלשנה. מקור הסכנה העיקרי היה השכנים הסקרנים שהיו עלולים להלשין עליהם לגרמנים, ולכן היה צריך להכין סיפור כיסוי מתאים שיסביר כיצד הופיע אצלם פתאום הילד הזר, ומדוע הוא שם.

כדי שילד יהודי יוכל לחיות במשפחה נוצרית בזהות שאולה, בלי לעורר חשד, הוא היה צריך להיות בעל "מראה טוב". כלומר בעל מראה ארי שסימניו הם שער בהיר וחלק, עיניים תכולות ואף סולד, וכאלה מעטים היו בקרב הילדים היהודים. לילד בעל שער כהה ומתולתל, אף שמי ועיניים כהות, היה קשה למצוא משפחה נוצרית שתסכים להסתירו בביתה, כי היו עלולים לחשוד בו שהוא יהודי ממבט ראשון. הסכנה שהגרמנים יעלו על עקבות ילד יהודי השוהה אצל משפחה נוצרית, רק על-פי מראהו לא היתה גדולה. כאמור, עיקר הסכנה נשקפה מהשכנים שהיו עלולים להסגיר את המשפחה האומנת, משום שהיא מסתירה בביתה ילד יהודי. היו סיבות שונות להלשנות - אנטישמיות לשמה, קנאה שמא המשפחה המסתירה את הילד, זכתה בשל כך בטובות הנאה, נקמנות בשל סכסוך כלשהו וכיוצא באלה. מעין בעדויות הרבות של המצילים ושל הניצולים עולה שברוב המקרים עלו הגרמנים על עקבות היהודים שהסתתרו בצד הארי בעקבות הלשנות של אנשי המקום הנוצרים. מסיבות ברורות סיכויי הבנות שאימצו זהות שאולה, להינצל היו טובים משל הבנים, שרובם ככולם היו נימולים. על הקושי להציל ילדים כותב רינגלבלום:

10 עדות זופיה בוצ'קובסקה, איו"ש, M-31/239.

11 ציפריס, אל מול האבדון, עמ' 97.

12 עדות דוד דניאל, המדור לתיעוד בעל פה, (מת"ב), 53(68).

ברית המילה הוא מכשול בדרך סידור ילד יהודי בצד הארי. קטן הוא מספר ילדים יהודים שלא נימולו. לחץ הורים וקרובים דתיים. קשיים משפטיים מצד רשויות הקהילה והעירייה, כל אלה כה רבים היו שאך מעט מן ההורים ואפילו מהמתקדמים ביותר שביניהם יכלו לעמוד בלחץ ושלא למול ילדיהם. ללא ברית מילה אי-אפשר היה לקבל תעודת לידה והילד היה צפוי לאי-נעימות ולקשיים בבית הספר.¹³

בסוף 1942, כשכבר היה ברור כי נחרץ דינם של הילדים למוות, היו הורים בגטו ורשה שניסו לטשטש אצל ילדיהם את ברית המילה באמצעות ניתוח. בוורשה היו רופאים אחדים שהתמחו בניתוחים שכאלה שהיו למכרה זהב, בייחוד למתווכים בין הרופאים ובין היהודים. אך אם בקרב המבוגרים הניתוחים הצליחו ברוב המקרים, הרי לא כך היה בקרב הילדים.¹⁴ את רוב היהודים בפולין היה אפשר לזהות בלא קושי. רובם נבדלו מהנוצרים במראם החיצוני, בשמותיהם, במנהגיהם, בשפת הדיבור ובשפת הגוף שלהם. רובם דיברו יידיש ואף ששלטו בשפה הפולנית, הרי המבטא של רבים מהם היה שונה משל הפולנים. רובם גם גרו ברחובות ובשכונות נפרדים. ילד יהודי שנולד בשכונה יהודית היה יכול לגדול בסביבה יהודית עד בגרותו, בלי שהיה לו קשר חברתי של ממש עם בני גילו הפולנים שמעבר לרחוב. וזאת אף שלמד עמם באותו בית ספר. תנאי הכיבוש, כאמור, לא קירבו ביניהם. להפך. העקירה לגטו ותנאי הבידוד בו הרחיקו את היהודים משכניהם הנוצרים, גם מאלה שבעבר היו להם קשרים עמם. כל זה מסביר מדוע כה מעט ילדים מצאו מקלט בבית משפחות נוצריות. כאמור, סיכויים טובים יותר היו לבעלי "המראה הטוב" שגדלו במשפחות מתבוללות שיכלו לממן את הטיפול בהם.

גילם של רוב הילדים שהוסתרו במשפחות הנוצריות, נע בדרך כלל מינקות ועד גיל שנים עשרה. ילדים בני שנים עשרה ומעלה נחשבו, על-פי מושגי התקופה, לנערים לכל דבר, ולכן בעת סכנה קיומית נאלצו בעצם לדאוג לעצמם כמו המבוגרים. העברה יזומה של ילד יהודי מהגטו לצד הארי, אל משפחה נוצרית, היתה תהליך מורכב ומלא חתחתים שנעשה בדרך כלל בתנאי לחץ. לעתים קרובות נעשה הדבר ממש ברגע האחרון, בזמן האקציה, ממש תחת אפם של הגרמנים. לכן כל תכנון מראש לא היה אפשרי, וההכנות שנעשו לקראת מסירתו של הילד לא היה בהן די, מכיוון שלא היה אפשר לחזות את מה שעתיד להתרחש כשיוברח הילד מהגטו לצד הארי, ואת המכשולים שיצוצו בדרך. בהצלה יזומה ומתוכננת של ילד שנמסר להשגחת משפחה נוצרית, על פי רוב קדם למסירתו לידיה משא ומתן ישיר או עקיף ובו סוכמו

13 רינגלבלום, *כתבים אחרונים*, עמ' 242.

14 יונס טורקוב, "על הצלת ילדים מגטו וארשה", בתוך *דפים לחקר השואה והמרד*, מאסף א' (סדרה שנייה) (1969), עמ' 264. ראה גם: ציפריס, *אל מול האבדון*, עמ' 138.

הסדרי התשלום בעבור החזקתו השוטפת והסיכון הכרוך בכך. התשלום על פי רוב היה במזומנים - במטבע מקומי או במטבע חוץ - בתכשיטים, בביגוד, בכלי בית, בריהוט, בכלי מיטה וכיוצא באלה. לעתים אף הובטח בהסכם כי לאחר המלחמה, אם יינצל הילד, יועברו נכסי דלא-ניידי של משפחתו לידי המשפחה האומנת.

ביוני 1943, בעת חיסול גטו בוצ'אץ', ברחו בני הזוג קלוניצקי עם ילדם הרך אל השדות של כפרי הסביבה, מקווים למצוא מסתור בבית אחד האיכרים. הימים היו ימי הכחדת אחרוני יהודי גליציה, והאזור הוכרז "יודנריין", כלומר נקי מיהודים. כל יהודי שנתפס נחשב לבן מוות ונרצח מיד. ההורים הצעירים שוטטו עם תינוקם בשדות, בעוד איכרים אוקראינים רדפו אותם, סחטו אותם ואיימו להסגירם לידי הגרמנים. לבסוף הם הגיעו לביתה של אישה ששימשה בעבר עוזרת בית בביתם, וביקשו ממנה שתסתיר בביתה לפחות את בנם הפעוט. האישה הבטיחה לבדוק את העניין והתייעצה עם ה"סולטס", ראש הכפר, והוא יעץ לה לקחת את הילד כי אחרי המלחמה ישלמו לה בעבורו הרבה דולרים. ההורים מסרו לאישה את כל החפצים שהיו ברשותם, שערכם נאמד אז ב-8,000 זלוטי, ועוד 2,000 זלוטי ו-15 דולר במזומן. זה בהחלט לא היה תשלום זעום בתור תשלום ראשון, אבל לאחר ששילמו אותו, הם גם היו מוכנים להעביר לרשותה אחרי המלחמה גם את חלקם בנכסי דלא-ניידי של המשפחה, ובלבד שתציל את ילדם.¹⁵

גם כשנמצאה משפחה נוצרית שהבטיחה לידידיה היהודים משכבר להעניק להם מקלט בביתה, תמורת כסף ששולם לה מראש על-פי הסכם, לא היתה כל ערובה שברגע האמת תעמוד הידידות במבחן וההבטחה תקוים. היו שנבהלו ברגע האחרון מן הסכנה הצפויה להם משום שהסתירו יהודים בביתם, ומאחר שכבר קיבלו את התמורה, השתדלו להיפטר מהמחויבות שלהם בהזדמנות הראשונה. את הסירוב נימקו בתירוצים שונים.

באפריל 1943, לפני פרוץ המרד בגטו, היתה חנה אברוצקי מוורשה בת אחת עשרה והוריה שלחו אותה לצד הארי לידיד משפחה פולני. ההורים היו אמורים להצטרף אליה בתוך זמן קצר. לפני בואה קיבל מהם האיש כסף רב והתחייב להמציא לכל בני המשפחה ניירות אריים ולהכין להם בביתו מקום מסתור. כשחנה הגיעה אליו, הוא השתומם על שבאה לבדה. היא אמרה לו שבעוד כמה ימים יגיעו יתר בני המשפחה, ועד אז "אבא אמר שאתה צריך לעשות את כל הסידורים ולהכין את מקום המסתור". כשבוששו לבוא, אמר לה הידיד שהם כבר לא יגיעו. חנה עמדה על דעתה שהם אכן יגיעו, יצאה לחכות להם ליד פתח המעבר התת קרקעי שממנו היו אמורים להגיע לצד הארי, והמתנה להם עד בוש. היא חזרה באפיסת כוחות ל"אדון אלכסנדר", הידיד של אביה, ואז הוא בישר לה שהתוכניות השתנו, וכי הוא אינו יכול

15 אריה קלוניצקי, *יומן אבי אדם*, תל אביב 1969, עמ' 26-19, 41.

להסתיר אותה, משום שהיא מסכנת את חיי משפחתו. הוא צייד אותה במעט כסף ושילח אותה מעל פניו לרחוב.¹⁶

במושגי הימים ההם כבר היתה חנה בת האחת עשרה ילדה גדולה ויכלה לעשות את דרכה לצד הארי לבדה, אך ילדים קטנים יותר נזקקו לעזרת המבוגרים. הברחת הילדים מהגטו לצד הארי נעשתה בתחבולות שונות, כל מקרה לגופו, ושום בריחה או הברחה של ילד יהודי לצד הארי לא דמתה לאחרת. לעתים קרובות היה מעורב בכך צד שלישי, יהודי או נוצרי, שהיה מצויד ברשיון מעבר. היו ילדים קטנים שהוצאו בארגזים ובתרמילי גב. בייחוד היה קשה להוציא ילדים בגיל הרך, שלא הבינו כלל את הסכנה הנשקפת להם, והיו עלולים לפרוץ בבכי ברגע קריטי ולהמיט אסון על עצמם ועל מי שהבריח אותם. כדי למנוע סכנה שכזאת היו מרדימים אותם בסמי שינה.¹⁷

לאלפרד מזא"ה, בן למשפחה אמידה בוורשה, היה "מראה טוב" והיה אפשר לטייל עמו בצד הארי, בלי שיעורר חשד שהוא ילד יהודי. הבעיה היתה להעביר אותו דרך שער הגטו. אלפרד היה כבן שש כשהוברח לצד הארי, והוא זוכר שבאחד הימים הגיעה לביתם בגטו אישה שהוא לא הכיר, וניתנו לה שתי מזוודות. באחת היו כלי בית יקרים, ובשנייה - שעונים. אמו אמרה לו שהגברת לוקחת אותו עמה, והבטיחה לו שאחרי כמה ימים תצטרף אליו עם אביו. האישה היתה פולקסדויטשה, פולנייה ממוצא גרמני, לכן לא הקפידו עמה בביקורת. היא חלפה עמו דרך שער הגטו בלא בעיות מיוחדות, לאחר שאמרה לז'נדרמים הגרמנים שהילד הזה הוא בנה.¹⁸

גם למאושרים שבין הילדים שהוריהם הצליחו למצוא להם משפחה אומנת הגונה בצד הארי, שהיתה מוכנה להסתיר אותם בביתה, לא היתה כל ערובה שהמשפחה אכן תוכל לשכן אותם אצלה לזמן ממושך, ולא בגלל רוע לב. התנאים כאמור היו מסוכנים, והמציאות טמנה בחובה הרבה הפתעות. לא אחת קרה שמשפחה נוצרית שקלטה לתוכה ילד יהודי מתוך כוונה כנה להצילו, נאלצה להיפטר ממנו במהירות, בגלל סכנת הלשנה, ולהעבירו לידיים אחרות או לאחד המנזרים או לבתי היתומים של ה-RGO, ארגון הסעד הפולני.

לאמה של לאה בלומנקרנץ מטרנוב היתה חברה פולנייה טובה, ינינה ולנגה. אחרי אחת האקציות ביקשה ממנה האם שתציל לפחות את לאה הקטנה שהיתה אז בת חמש. ולנגה אספה אליה את לאה והסתירה אותה בבית שבו התגוררה עם הוריה. ביום, כשהמבוגרים נעדרו מהבית, ישבה לאה סגורה בדירת הגג, ובערבים היתה מצטרפת לבני המשפחה ומבלה עמם. בית משפחת ולנגה היה בית תרבותי, ובני הבית נהגו בה יפה. אך היא

16 עדות חנה אברוצקי, איו"ש, 0-3/5737.

17 לייב גרפונקל, קובנה היהודית בחורבנה, ירושלים 1959, עמ' 153.

18 עדות אלפרד מזא"ה, מת"ב, 1(68).

השתעממה כשנשארה לבדה בבית. באחד הימים נמאס עליה הכלא שנכפה עליה, והיא החליטה להציץ החוצה דרך החלון לראות מה קורה שם. פתאום הבחינה באישה המביטה בה מהבית שממול ומנופפת לעברה באצבע מאיימת. לאה הבינה שעשתה משהו שלא היתה צריכה לעשות, נבהלה וסיפרה על כך לבעלי הבית. אחרי התייעצות ביניהם, החליטו בני משפחת ולנגה שמוכרחים לסלק במהירות את לאה הקטנה מהבית מחשש של הלשנה. האפוטרופסית שלה, ינינה ולנגה, נטלה אותה אל מכרה שלהם, אישה קשישה שהתגוררה בפשמישל, בתקווה שתסכים להסתיר אותה אצלה. כשסיפרה לה במי מדובר, סירבה האישה לקבלה וצעקה לעברה, "אינני רוצה שום ז'דובקה (יהודייה) אצלי". בלית ברירה נאלצה ולנגה למסור אותה למנזר הראשון שהסכים לקבלה.¹⁹

ככל שגברו האקציות והסלקציות, כך היו חיי הילדים שעדיין נשארו בגטו, לבלתי נסבלים. הוריהם אסרו עליהם לעזוב את הבית ונקטו תחבולות מתחבולות שונות כדי להסתירם. הילדים נאלצו לבלות ימים רבים במקומות מסתור צפופים ומחניקים, בלי לראות את אור השמש ובלי לנשום אוויר צח. פחד מתמיד ליווה אותם שבכל רגע עלולים לתפוס אותם, לקרוע אותם מעל הוריהם ולשלוח אותם למקום לא-ידוע. גם הקטנטנים שביניהם הרגישו מתוך אינסטינקט את המתח שסביבם ואת הסכנה המרחפת מעליהם. לכן אין תמה שרבים מהם היו מוכנים לעבור לצד הארי אפילו לבדם, בלי הוריהם. רב היה כוחו של הפיתוי לצאת לרחוב ולטייל מעט בגן, באוויר החופשי. אבל כשהגיעו רגעי הפרידה מההורים, עברו עליהם משברים קשים שלא במהרה התגברו עליהם, אף שיצר החיים גבר על הכול.

מרתה אלבינגר היתה בת חמש או שש כשהוברחה מהגטו לצד הארי. את אמה כבר איבדה באחת האקציות הקודמות, ורק אביה נשאר עמה בגטו. היא זוכרת שנפרדה ממנו ומשאר בני המשפחה בלי בכי, כי הרגישה באינסטינקט הבריאה שלה כי זאת הדרך להישאר בחיים. כשדודתה הביאה אותה לבית מציליה הפולנים, משפחת רוגלה שהתגוררה ברובע ז'וליבוז' הרגוע בוורשה, מיד הרגישה בטוחה ומוגנת וחיכתה בקוצר רוח שהדודה תניח לה ותלך, כי פחדה שבגללה היא עלולה להיתפס.²⁰

אך לא כל הילדים הגיבו במעמד הפרידה מבני משפחתם כמו מרתה הקטנה. העברת הילד לידיים זרות היתה צעד אחד בתהליך התפרקותו של התא המשפחתי במצב של סכנת חיים, שבבת אחת שמט את משענתו האחרונה של הילד, שעד אז העניקה לו ביטחון, חמימות ומשמעות לחיים. עם פרידתו של הילד מהוריו הוא נשאר תלוי על בלימה. זאת היתה הרגשה אינסטינקטיבית. לכן אין להתפלא שפרידת הילדים מהוריהם בנסיבות ההן היתה מלווה

19 לאה פריד-בלומנקרנץ, "לילקה - ילדת המנזר", בתוך *עדות* י' (1994), עמ' 71-83.

20 עדות מרתה אלבינגר, איו"ש, M-31/3674.

בחרדות, הן של הילדים והן של הוריהם. היו ילדים שפחדו להיפרד מהוריהם, התנגדו ומרצות לעבור לצד הארי והעדיפו למות עמם.²¹

כדי להתגבר על התנגדות הילדים היה צריך להערים עליהם, לספר להם סיפורים שונים ומשונים ולנקוט תחבולות כדי להסיח את דעתם לפני שעברו לידיים זרות. פטרו אותם באמתלות שונות וסיפרו להם שהפרידה היא רק לזמן קצר, וכי אימא ואבא יצטרפו אליהם בקרוב. המעיין בעדויות הרבות של הניצולים שהיו אז ילדים, אינו יכול שלא להתרשם מהחוויות הקשות של הפרידה מן ההורים שנחרתו היטב בזיכרונם. גם אלה שהיו אז ילדים קטנים, בני חמש או שש, וזיכרונותיהם מהבית היו מעטים, ואף שלא זכרו את פני הוריהם, הרי זכרו שנים את רגעי הפרידה מהם. הגדולים יותר חוזרים ומתארים רגעים אלה לפרטיהם בחיות רבה.

נינה דרוקר היתה בת יחידה להוריה. אמה נרצחה באחת האקציות הראשונות בעיר לבוב והיא נשארה רק עם אביה שאליו היתה קשורה מאוד. האב, רופא במקצועו, הצליח לקשור קשר עם אישה פולנייה מחוגי האצולה שבעבור שירות שעשה למענה, היתה מוכנה לאסוף אליה את נינה ולפרוש עליה את חסותה כדי להצילה. נינה היתה כבת שבע כשמסר אותה אביה לידי הגברת זבדצקה. הפרידה מאביה לא הפתיעה אותה. הוא הכין אותה ככל יכולתו לקראת המעבר לבית האפוטרופסית החדשה שלה ולתנאי החיים המצפים לה אצלה. הוא שינן עמה את שמה החדש והסביר לה שהאישה שאליה היא עוברת, תהיה הדודה שלה. לקראת הפרידה קנה לה כדור אדום, וגברת זבדצקה באה לקחת אותה, כביכול, לקייטנה. אירועים רבים מהימים ההם פרחו מזיכרונה של נינה, אך רגעי הפרידה מאביה נשארו חרותים בזיכרונה כאילו לא חלפו מאז עשרות שנים: "התמונה האחרונה שאני זוכרת מאבא שלי", היא שחזרה בעדותה, "היא כשהוא ליווה אותי ברחוב עם הפולנייה הזאת. נתתי לה יד ומיד קראתי לה דודה, ואבא שלי פנה מאתנו והלך לכיוון השני. היו לו פנים אימות, פנים של אדם מבוגר, בוכה. זאת התמונה האחרונה מאבא שלי".²²

לרוב הילדים הניצולים היו אלה הרגעים האחרונים שבהם ראו את הוריהם, והפרידה מהם היתה לציון דרך בחייהם שלאחריו לכאורה החלו חיים אחרים. עם חלוף הזמן הם שכחו הרבה פרטים מעברם, אך נדמה שעשו מאמץ מיוחד לזכור לפחות את פני הוריהם שברבות השנים הלכו והיטשטשו. גרטה זילבר מלבוב היתה בת תשע כשאביה מסר אותה למשפחה נוצרית בכפר ליד טרנוב, שהיתה אמורה להסתירה תמורת תשלום. אף שהיא אינה זוכרת את שם הכפר, מכיוון ששהתה בו רק זמן קצר, הרי היא זוכרת איך האנשים שהיו אמורים להיות מציליה, התאכזרו אליה, ואחרי שנטלו ממנה את בגדיה, החליטו להיפטר ממנה.

21 רינגלבלום, כתבים אחרונים, עמ' 239.

22 עדות נועה ליבס, מת"ב, 13(68).

בעלת הבית העלתה אותה בכוח על רכבת שהוליכה אותה לפשמישל. בתחנת הרכבת אספה אותה זונה והעבירה אותה למנזר בתור יתומה פולנייה. כעבור ארבעים שנה, היא סיפרה בעדותה שכשהיתה עולה על משכבה בלילות, היא שכבה ערה זמן רב, מבקשת לא לשכוח את פניהם של הוריה. "אני זוכרת כל כך איך הייתי שוכבת בעיניים פקוחות כדי לא לשכוח איך נראתה אימא, איך נראה אבא. בשלב כלשהו, אט-אט, דמותה של אימא היטשטשה, אבל את אבא זכרתי כל הזמן".²³

לא כל הילדים שהצילו משפחות נוצריות, הגיעו אליהן ביוזמת הוריהם, על-פי הסדר מוסכם מראש. היו שננטשו על אם הדרך, על מפתנו של בית או ליד חומת מנזר, בתקווה שמישהו מעוברי האורח ירחם עליהם ויאסוף אותם אל ביתו. בעדויות של מקצתם השתמר כעס לא-מוסתר על אלה שננטשו אותם, כשהיו קטנים וחסרי אונים. למרות השנים הרבות שחלפו מאז, והבנתם הבוגרת את הנסיבות שבהן ננטשו, המשקעים של חוויית הנטישה לא נמחקו. חנה בטיסטה היתה כבת חמש כשאמה נאלצה, בעקבות הלשנה, לנטוש עמה את המנזר בצ'נסטוכוב שבו מצאו מסתור. בייאווה החליטה האם להתאבד בטביעה בנהר. לפני כן חיפשה פתרון לשרה הקטנה והחליטה לשלוח אותה למכרה פולנייה, בתקווה שתסתיר לפחות אותה. שרה זוכרת בבהירות כיצד הגיעו לגשר שעל הנהר החוצה את העיר והאם רשמה לה פתק ושלחה אותה לאישה כלשהי ואמרה לה שהיא תבוא בעקבותיה:

עמדתי אדישה לגמרי ושמעתי מה שאמרה לי. היא גם לא חיבקה אותי ולא נישקה אותי. יש לי חשד שאולי היא לא אהבה אותי. קשה לי להשלים עם זה. היא התיישבה לידי כדי שתראה את פני, ואמרה לי מה אני צריכה לעשות. נתנה לי פתק ופרוסת לחם עם ריבה עטופה בסמרטוט ואמרה לי: תשמרי על זה כי זאת פרוסת הלחם האחרונה. אין לנו יותר. שמעתי והלכתי. אחר כך נודע לי שהיא קפצה מהגשר, אך לא טבעה רק שברה רגל. אחר כך הגרמנים הרגו אותה.

חנה הגיעה לביתה של האישה, אך זאת אף לא הכניסה אותה לביתה. לבסוף אספה אותה משפחה שלא הכירה כלל, הצילה אותה וגידלה אותה עד בגרותה.²⁴ בספרי הזיכרונות ממעטים הניצולים להזכיר הורים שננטשו את ילדיהם על סף הכיליון, אך תופעות שכאלה היו והן מתגלות בעדויות הרבות שנגבו, וביומנים שלא פורסמו.²⁵ הדעת

23 עדות מגדלנה אורנר, איו"ש, 3/6745-0.

24 עדות חנה בטיסטה, איו"ש, 3/5732-0.

25 עדות קטיה טוקרסקה כיצד נטשה במכוון את בתה בת השנתיים ברחוב כדי שמישהו יאסוף אותה, איו"ש, 3/3122-0; על נטישת שתי תינוקות על אם הדרך בשעת בריחה מהגטו אל היער, ראה ביומנה של ליובה ורובל, איו"ש, 33/760-0.

נותנת שבמצבים קיצוניים כשהורים נאלצו לנטוש את ילדם על אם הדרך, הם לא נתנו את דעתם על עתידו בטווח הרחוק. באותו רגע דעתם היתה נתונה רק למחשבה שהוא יישאר בחיים. ואכן אנשים רחמנים אספו מהרחוב וממוסדות שונים מספר לא מבוטל מקרב הילדים הניצולים, גם על עברי פי פחת. אנשים אלה ממש חירפו את נפשם כדי להצילם, חלקו עמם את המעט שהיה להם, וגידלו אותם כאילו היו ילדיהם. לעתים קרובות שפר גורלם של ילדים אלה שאספו אנשים אלמונים, מגורל הילדים שנמסרו למשפחות תמורת תשלום כדי שיסתירו אותם. מזלם היה תלוי בבית שאליו נאספו, באנשים שנחלצו להצלתם, במניעים שהניעו אותם לעשות זאת, ובמה שיכלו לעשות למענם. דומה שאין כמו סיפור הצלת הילדים האסופים כדי להמחיש את אימת התקופה, שבה התעמתו אהבת האדם והחמלה שבבני אנוש עם הרוע והאכזריות שבהם. סיפורי הצלתם של האסופים הם מטבעם דרמטיים ומרגשים, והיה מן הראוי שכל סיפור שכזה יעמוד לעצמו. כאן נביא בקיצור רק אחדים מהם כדי שתתקבל תמונה שלמה ככל האפשר.

מוקדם בבוקר ה-4 באוקטובר 1942 יצאה ליאוקדיה יארומירסקה מביתה בעיבורה של ורשה בדרכה לעבודתה. בעודה ממהרת לתפוס את הרכבת, שמעה קול בכי של ילדים מכיוון גדר המנזר שבקרבת מקום. כשניגשה לשם הבחינה בשתי ילדות קטנות בוכיות, לבושות לבוש קל לעונת הסתיו, לחייהן היו נפוחות וקולן צרוד מבכי. היה ברור לה שהן יהודיות. כדי לא להפסיד את הרכבת, השאירה אותן אצל בעלת חנות בסביבה והבטיחה לה שכאשר תחזור מהעבודה תחליט מה לעשות בהן. אבל המחשבות על הילדות לא נתנו לה מנוח, וכבר בצהריים השתחררה מהעבודה כדי לראות מה עלה בינתיים בגורלן. כשחזרה מצאה בחנות רק את הגדולה שביניהן, את הקטנה, השחרחרורת, כבר מסרה בעלת החנות לתחנת המשטרה. יארומירסקה התרגזה עליה על שעירבה את המשטרה בעניין. כשניגשה לילדה שנשארה והיתה בלונדינית ויפה, היא קראה לעברה "בואי בובונת", הושיטה לה הילדה את ידיה וקראה "אימא". יארומירסקה נשאה אותה בזרועותיה והלכה עמה הביתה. שם הילדה, כפי שהתברר לה לאחר המלחמה מפי אביה שניצל ובא ליטול אותה ממנה, היה שפרה יוניש. אחרי חצי יובל שנים שחזרה יארומירסקה את הרגעים שבהם החליטה לאסוף אותה אליה ולגדל אותה, למרות מצוקתה הכלכלית. "אני חושבת לי, יש כל כך הרבה אלמנות ואמהות בודדות המגדלות את ילדיהן, אמצא לי גם אני עצה. אימצתי את הילדה אף יותר אל לבי והלכנו הביתה". לאחר כשבוע ימים כשהילדה התרגלה אליה החליטה לקרוא לה "בוגושיה" (בוגומילה) שפירושו רחומת אל, כי האל עמד לימינה. משלב זה ואילך החלה במאבק על הצלת חיי הילדה שהעסיק אותה שלוש שנים תמימות.²⁶

26 "בוגושיה", בתוך ילקוט מורשת ז' (1967), עמ' 7-8.

באחד מימי 1942, בעת שהשמדת יהודי גליציה המזרחית בכל אימתה היתה בעיצומה, נסעה זופיה בוצ'קובסקה בכרכרתה העירה מהאחוזה שליד בוסקו. בדרך הבחינה בפאתי היער בקבוצת יהודים שחפרו בורות. בסמוך עמדו כמה גרמנים משועשעים שהצביעו לעבר ילדה קטנה מתרוצצת. בוצ'קובסקה ניחשה לאיזו מטרה חופרים היהודים את הבורות. אף-על-פי-כן החליטה להסתכן וירדה מהכרכרה לראות את המתרחש. כשהתקרבה למקום ראתה את הילדה והיא כבת חמש, לבושה בכתונת אדומה, שעה שחור מתולתל ולה עיני קטיפה שחורות גדולות, והיא מפזזת לפני הגרמנים, משתחוה ומצטלבת. לבה של בוצ'קובסקה יצאה אל הילדה הקטנה הזאת ממבט ראשון והיא גמרה אומר בלבה לנסות ולהציל אותה. היא פנתה אל קצין המשטרה הגרמני שבמקום שהכירה, ואמרה לו, כאילו לתומה, שהילדה מוכרת לה והיא בת להורים נוצרים. שניהם ידעו שהיא יהודייה. שמה היה חנה בראון, והיא היתה בת חמש או שש כשהוריה נספו באחת האקציות. לאחר מותם מסרה אותה דודתה לידי אישה אוקראינית כדי שתסתיר אותה בביתה. כעבור כמה ימים החליטה האישה להיפטר ממנה ובלילה השליכה אותה אל הנהר. חנה נסחפה אל החוף ועם אור הבוקר נכנסה בבגדיה הרטובים לבקתת איכרים שנקרתה בדרכה. דיירי הבקתה האכילו אותה ומסרו אותה לתחנת המשטרה הקרובה, שם צירפו אותה לקבוצת היהודים שנשלחו לחפור קברים לעצמם.

באתר ההרגה נכנסה בוצ'קובסקה למשא ומתן עם הקצין הגרמני על שחרור הילדה, בעודה מבטיחה לו תשורה נאותה בעבורה. הקצין הסכים להחזיר אותה לתחנת המשטרה ולשחררה בתנאי שתביא תעודה המעידה שהיא נוצרייה. לבוצ'קובסקה היה ברור שלא התעודה מעניינת אותו, וכדי לפדות אותה מידי תצטרך לשלם לו בעבורה תבין ותקילין. לבני הזוג זופיה וסטניסלב בוצ'קובסקי היתה עוד ילדה בבית, כנראה גם היא מאומצת. הם היו אגרנומים במקצועם וחיו ברווחה מסוימת באחוזתו של הרוזן באדני שסטניסלב היה מנהלה. עם זאת כסף מזומן לא היה להם הרבה. את מעט החסכונות במטבע חוץ ובתכשיטים שמרו ליום סגריר. הסיכוי להציל את הילדה היהודייה תמורת שוחד הכניס את בוצ'קובסקה לדילמה. כשאמרה לבעלה שבדעתה להשתמש בחסכונותיהם כדי להציל אותה, הוא לא התלהב מיוזמתה הפתאומית. ובפרט שלא היתה כל ערובה שבכך יסתיים העניין. הבעיה אינה רק כספית אמר, הילדה הרי יהודייה ומישהו עלול להלשין עליה ולסכן את חייהם. אף-על-פי-כן החליטה בוצ'קובסקה להציל אותה ויהי מה. היא נסעה ללבוב והסדירה את התיעוד המתאים שבעזרתו הוכיחה שהילדה היא אכן בת להורים נוצרים. אחרי שתקעה לידי הקצין הגרמני סכום של דולרים ועדיים הוא מסר לה את הילדה.²⁷

27 עדויות זופיה בוצ'קובסקה וחנה פודושין, איו"ש, M-31/239.

ב-1942 ברחו מוטל וזלדה לקח עם בתם התינוקת מהעיר קובל שבוהלין ליערות הסביבה. כשהתברר להם שהתינוקת לא תשרוד בתנאי היער, הם נטשו אותה על מפתן ביתה של משפחת איכרים באחד הכפרים, בתקווה שיאספו אותה אליהם. התינוקת היתה עטופה בשמיכה שאליה הצמידו ההורים פתק ובו רשמו ששמה מריה, ושהיא נולדה לאישה מחוץ לנישואין שאינה יכולה לגדל אותה. כשבעלי הבית מצאו אותה, הם הביאו אותה לראש הכפר. ראש הכפר זיהה את מוצאה של התינוקת על-פי הרקמה שעל השמיכה, והחליט לשמור את הסוד לעצמו ולא להסגיר אותה. הוא העביר אותה לידי אחותו ואסילינה יארמוליוק שהתגוררה עם בעלה אלכסנדר בעיירה מייִן. בני הזוג יארמוליוק שהיו חשוכי ילדים קיבלו את התינוקת ברצון. כשנודעה להורי התינוקת שהסתתרו ביער, זהותם של המאמצים, יצרו עמם קשר ונהגו להיפגש עמם בביתו של ראש הכפר, לשם היו מביאים את התינוקת כדי שיוכלו לראות אותה. לבסוף תפסו הגרמנים את ההורים והם שולחו למחנה ריכוז. בני הזוג יארמוליוק גידלו את התינוקת שנתיים תמימות כאילו היתה בתם. אחרי המלחמה חזרו ההורים שהצליחו להינצל, וקיבלו את בתם מידי מציליה, שלא ביקשו מהם תמורה כלשהי בעבור הצלתה.²⁸

היו גם ילדים גדולים יותר, בני שתיים עשרה ושלוש עשרה, שבימי האקציות ניתקו מהוריהם ופנו לתומם למכרים נוצרים וביקשו אצלם מקלט לשעה, עד יעבור זעם, מתוך תקווה שאחרי האקציה יחזרו להוריהם או לקרובי משפחתם. רובם לא נענו והוסיפו לשוטט בסביבת מקום מגוריהם, ואם לא מצאו מקום מסתור סופם שנתפסו ונרצחו. אך היו גם גילויים מפתיעים. בתקופת נדודיהם נתקלו ילדים אלה באנשים רחמנים שלא הכירו כלל, ולמרות זאת פתחו לפנייהם את ביתם, אספו אותם והצילו אותם. מקרה כזה אירע לזופיה קוזניאק מהעיר בז'וזוב. זופיה היתה בת שתיים עשרה כשניתקה ממשפחתה באחת האקציות ונשארה לבדה. בלית ברירה הלכה למורתה הפולנייה שהתגוררה באחד הכפרים שבסביבה, שכן ידעה שהיא מחבבת אותה ולבטח תעזור לה. המורה אכן הסכימה להלין אותה אצלה ללילה, ולמחרת שלחה אותה לביתו של הכומר שבעיר מגוריה ויעצה לה לבקש אצלו מקלט. בבית הכומר סיפרה זופיה את שעבר עליה עד שהגיעה אליו. הגברת קשיבונוסובה, אחותו של הכומר, שנכחה במקום והקשיבה לסיפורה, ריחמה עליה ואספה אותה אל ביתה. אף שלקשיבונוסובה היו בבית שלושה ילדים משלה, נמצא מקום גם בשבילה. אבל זופיה התגעגעה להוריה ורצתה לדעת מה עלה בגורלם. אחרי שהוברר לה כי הוריה נספו, החליטה להישאר במשפחה שאספה אותה ונהגה בה כאילו היתה אחת מהם.²⁹

28 עדויות על הצלתה של מארשה טישלר-לקח, איו"ש, M-31/3496.

29 "ילדים מספרים", בתוך *ידיעות בית לוחמי הגיטאות* 21 (1959), עמ' 93-94.

מקרה דומה אירע לדוד דניאלסקי בן השתים עשרה בעיר רבניק שבשלזיה. דוד חזר לביתו אחרי שנעדר ממנו זמן מה ומצא את הדלת חתומה. הוא פנה אל משפחת קפיצה שהתגוררה לא הרחק מביתו כדי לברר היכן הוריו, ונאמר לו שפינו את היהודים מהעיר ולא ידוע לאן. לדוד לא היה לאן ללכת ובני משפחת קפיצה הציעו לו להישאר אצלם. לפני המלחמה לא היה שום קשר בין הוריו של דוד ובין משפחת קפיצה ורק בזמן המלחמה נוצר קשר על רקע עסקי בין אמו ובין מרתה, אם משפחת קפיצה. דוד נענה להזמנת משפחת קפיצה, נטל מביתו כמה חפצים והשתקע אצלה עד סוף המלחמה.³⁰

מקור: בוגנר נחום, בחסדי זרים, יד ושם, ירושלים, 2000, עמ' 56-39

---

30 עדות דוד דניאל, מת"ב, 53(68).